

ΝΑΝΟΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

ή
ΤΟΥ ΥΨΟΥΣ
ή
ΤΟΥ ΒΑΘΟΥΣ

**Πρόσφατα άρθρα
γύρω από τον πολιτισμό
στην Ελλάδα της κρίσης**

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Ή του ύφους ή του βάθους**
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Νάνος Βαλαωρίτης
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Άννα Μαράντη
ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Χρυσούλα Μπουκουβάλα
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Μερσίνα Λαδοπούλου,
Ελένη Σταυροπούλου
ΕΚΤΥΠΩΣΗ: Σταμάτιος Κοτσάτος & ΣΙΑ Ο.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Κωνσταντίνα Παναγιώτου & ΣΙΑ Ο.Ε.

© Νάνος Βαλαωρίτης, 2013
© Φωτογραφίας εξωφύλλου: 123 Stock
© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2013

Πρώτη έκδοση: Οκτώβριος 2013

ISBN 978-618-01-0459-2

*Τυπώθηκε σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά
και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.*

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδείας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.
Έδρα: Τατοΐου 121
144 52 Μεταμόρφωση
Βιβλιοπωλείο: Μαυρομιχάλη 1
106 79 Αθήνα
Τηλ.: 2102804800
Telefax: 2102819550
www.psichogios.gr
e-mail: info@psichogios.gr

PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.
Head office: 121, Tatoiou Str.
144 52 Metamorfossi, Greece
Bookstore: 1, Mavromichali Str.
106 79 Athens, Greece
Tel.: 2102804800
Telefax: 2102819550
www.psichogios.gr
e-mail: info@psichogios.gr

ΝΑΝΟΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

ΚΩΔΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ ΣΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

Η σκοτεινότητα ορισμένων κειμένων όπως η *Αλεξάνδρα* ή *Κασσάνδρα* του Λυκόφρονα (280 π.Χ) έχει αποδοθεί στον περιοριστικό του κώδικα ή κανόνα να μην αναφέρει στον μονόλογό της κανένα όνομα των ηρώων, που περιγράφει μόνο από τις πράξεις τους, ώστε να πρέπει να μαντέψουμε για ποιον πρόκειται. Το ποίημα είναι μια μεγάλη μεταφορά ή μετωνυμία. Ένας πλάγιος τρόπος αναφοράς. Ο Ρεϊμόν Κενώ στο βιβλίο του *Ράβδοι, αριθμοί και γράμματα* αναφέρεται σε έναν Νέστορα από τα Λάρανδα, του 3ου ή 4ου αιώνα π.Χ., που έγραψε μια «*Ιλιάδα*» όπου λείπει το άλφα από την Άλφα (Α΄) Ραφωδία και υποθέτω το βήτα από τη Βήτα (Β΄) κ.ο.κ. Αυτός ο κώδικας είναι ακριβώς το αντίθετο απ' ό,τι έκανε ο Όμηρος, που διάλεξε να επιλέξει λέξεις που αρχίζουν από το γράμμα του τίτλου για τα κύρια θέματα κάθε ραφωδίας. Οι Αλεξανδρινοί, όπως ο Θεόκριτος στη *Σύριγγα*, ο Δωσιάδης, ο Σιμμίας και ο Ευφορίων, καλ-

λιέργησαν αυτό το ύφος. Ακόμα και ο Καλλίμαχος είχε γράψει, φαίνεται, μια «Αθηνά», που έμοιαζε με «γρίφω βαθίστω», όπως αναφέρει η Φανή Παιδή στην εισαγωγή της στην *Αλεξάνδρα του Λυκόφρονα* (Εκδόσεις Στιγμή, 2004). Τέτοια παιχνίδια –προσθέτει ο Ρ. Κενώ– δεν βρίσκονται μόνο σε ιδιότροπους Αλεξανδρινούς, αλλά και ο Πίνδαρος έγραψε φαίνεται μια Ωδή δίχως Σίγμα καθώς και ο δάσκαλός του Λάσος από την Ερμιόνη. Ο 26ος Ψαλμός του Δαβίδ είναι ακροφωνικός με στίχους που αρχίζουν από λέξεις με γράμματα απ’ το εβραϊκό αλφάβητο.

Τέτοιοι κώδικες και κανόνες δεν εμπόδισαν ποτέ διάσημους ποιητές να γράφουν τα αριστουργήματά τους, όπως ο λατινο-θρεμμένος Δάντης που δόμησε τη *Θεία Κωμωδία* του στον αριθμό τρία. Τρία είναι τα μεγάλα τμήματα: η «Κόλαση», το «Καθαρτήριο» και ο «Παράδεισος». Και το καθένα αποτελείται από τριάντα τρεις ωδές με τρεις στίχους η καθεμία. Η υπονοούμενη αλληγορία είναι βέβαια η Αγία Τριάδα. Όμως ο Δάντης χρησιμοποιεί, επιπλέον, μια τετραπλή αλληγορία, ιστορική, ηθική, μυθική και υπερβατική, για κάθε πρόσωπο και επεισόδιο στο ποίημα. Εκτός απ’ τον αριθμητικό κώδικα υπάρχει και ένας σημειολογικός. Ένα καλό παράδειγμα είναι από ένα προηγούμενο έργο του Δάντη, το *La Vita Nuova* [*Νέα Ζωή*], όπου η Βεατρίκη είναι μια αληθινή γυναίκα αλλά και μια αλληγορία της Εκκλησίας, όπως θα τη δούμε στον «Παράδεισο» ως οδηγό του Δάντη. Στην «Κόλαση» και στο «Καθαρτήριο» οδηγός είναι ο

Βιργίλιος, που αντιπροσωπεύει μια τριπλή αλληγορία, ηθική, μυθική και ιστορική. Το περίπλοκο των περιοριστικών κωδίκων όχι μόνο δεν τον εμπόδισε να γράφει το αριστούργημά του αλλά το εμπλούτισε με την αναφορικότητά του στις δύο Διαθήκες και στην Κλασική Εποχή. Η τεχνική αυτή προέρχεται από τους τροβαδούρους, τους οποίους αναφέρει και τιμάει, με την Μαριολατρεία τους, όπου μια αληθινή γυναίκα ήταν το πρόσημα των ποιημάτων τους για τη Θεοτόκο ή τανάπαλιν.

Ταξινομικοί κώδικες προ-υπήρχαν του Ομήρου και του Δάντη στο βαβυλωνιακό Έπος του Γκιλγκαμές, που διαιρείται καταγραμμένο σε δώδεκα πινακίδες, με διαφορετικά επεισόδια η καθεμία, από το 2500 π.Χ περίπου. Κάθε πινακίδα αντιπροσωπεύει έναν μήνα του χρόνου όπου περιοδεύει ο ηλιακός ήρωας. Την αναφορά στους μήνες είχε ήδη παρατηρήσει ο Σερ Τζέιμς Φρέιζερ, διάσημος ανθρωπολόγος και λαογράφος, ότι στον ενδέκατο μήνα του ημερολογίου, τον μήνα των βροχών στη Μεσοποταμία, αναλογούσε το ενδέκατο επεισόδιο του Κατακλυσμού του βαβυλωνιακού Νώε, του Ουτναπιστίμ. Ερευνώντας τους υπόλοιπους μήνες βρήκα ότι υπήρχε για τον καθένα αντίστοιχη αναλογία, με αναφορά στην τελετή του μηνός για τους εορτάζοντες θεούς στο βαβυλωνιακό εορτολόγιο.

Εφόσον οι ποιητές από αρχαιοτάτων χρόνων χρησιμοποιούσαν κώδικες και κανόνες, δεν βλέπω γιατί όχι και ο Όμηρος, εφόσον μάλιστα γνωρίζουμε την ύπαρξη αλφαβητικών ποιημάτων στους Κέλτες, μεταξύ άλλων,

και εφόσον έχουμε το αλφάβητο στους τίτλους των ραψωδιών. Η επιλογή των ακροφωνικών λέξεων που αρχίζουν με το γράμμα του τίτλου δεν είναι τυχαία, και ούτε θα ταίριαζαν άλλες λέξεις στο κύριο θέμα κάθε ραψωδίας, έστω και αν συμβάλλουν στον χώρο της αφήγησης εφόσον χρησιμοποιείται η γλώσσα. Μεγάλο ρόλο βέβαια παίζει το πλαίσιο που πρέπει να ταιριάζει. Αυτό το κριτήριο θέτει ο Ζωρζ Ντυμεζίλ όταν θέλει να επαληθεύσει μια ετυμολογία ονόματος θεού ή ήρωα. Πρέπει απαραίτητα να ταιριάζει με τους χαρακτηρισμούς και τη λειτουργία του προσώπου για να υπάρχει μια σχέση. Η λεπτομερής περιγραφή της ασπίδας του Αχιλλέα δικαιολογεί την επιλογή της λέξης «Σάκος», που σημαίνει ασπίδα, κάτω από τη Ραψωδία Σίγμα (Σ΄) της *Ιλιάδας*. Αλλιώς, σάκοι και ασπίδες υπάρχουν και αλλού στο ποίημα, αλλά δεν είναι αυτή η εξαιρετική ασπίδα του ήρωα που περιγράφεται, συμβολική του σύμπαντος, άξια για έναν γιο θεάς. Η πρόθεση είναι φανερή. Πρόκειται για μια παραδειγματική ασπίδα ήρωα, κατασκευασμένη από θεό. Και είναι το κύριο θέμα της Ραψωδίας Σίγμα (Σ΄) της *Ιλιάδας*. Τέτοιοι κώδικες δεν υπάρχουν σε άλλα ποιήματα. Το Ταυ της *Ιλιάδας* ακολουθεί το Σίγμα, όπου τα όπλα (τεύχεα) παραδίνονται στον ήρωα απ' τη θεά μητέρα του, μέρος και αυτό του μοτίβου «οπλισμός του ήρωα». Άραγες είναι τυχαίο ότι τα όπλα λέγονται τεύχεα στην ομηρική γλώσσα; Το πώς συνδυάζεται η σκηνή του επανοπλισμού του Αχιλλέα με νέα θεότευκτα όπλα, όχι τα οποιαδήποτε, με την πλοκή

και τον αλφαβητικό κώδικα είναι ένα θαύμα επινοητικότητας και συγχρονισμού εκ μέρους του ποιητή. Και βλέπουμε τι ρόλο παίζει εδώ η χρήση της γλώσσας. Οι λέξεις όπλα, οπλίζω, καθώς και το ρήμα τεύχω (κατασκευάζω) και τεύχεα έχουν πολλές σημασίες και χρήσεις στην ομηρική γλώσσα. Όμως στη Ραψωδία Ταυ (Τ') της *Ιλιάδας* η περιγραφή των όπλων (τεύχεα) του Ηφαίστου με την αναστάτωση που προκαλούν στους Μυρμιδόνες αφορά αυτά αποκλειστικά, και είναι μια ποιητική κορόνα που την ξεπερνάει μόνο η επόμενη σκηνή πιο κάτω στην ίδια Ραψωδία, του επανοπλισμού του Αχιλλέα μέσα στο χάος της προετοιμασίας για τη μάχη. Οι δυο αυτές περιγραφές είναι πράγματι ομηρικές και η ύπαρξη πίσω τους του ψυχρού κώδικα του γράμματος Τ του τίτλου της Ραψωδίας σε τίποτα δεν αφαιρεί απ' το ποιητικό κατόρθωμα της παραδοσιακής τελετουργίας της θωράκισης του ήρωα. Αντίθετα αποκαλύπτει το πώς έγινε η σύνθεση των δύο ποιημάτων, το πώς διαιρέθηκαν απ' την αρχή σε ραψωδίες, απ' το σχέδιο και την πρόθεση του ποιητή να δώσει όλη τη λαμπρότητα σ' αυτή τη σκηνή, με ψύχραιμο υπολογισμό. Επίσης, οι παραλληλισμοί με την *Οδύσσεια* είναι εκπληκτικοί. Το σέλας (η λάμψη) στο κεφάλι του άοπλου Αχιλλέα που κραγάζει, στη Σ' της *Ιλιάδας*, για να τρομάξει τους Τρώες, γίνεται, στη Ραψωδία σ της *Οδύσσειας*, σέλας στο φαλακρό κεφάλι του Οδυσσέα, καθισμένου δίπλα στη φωτιά, που το σχολιάζει ειρωνικά ένας μνηστήρας, χωρίς να υποψιάζεται τι σημαίνει για τον προσεχή φόνο τους.

Το μοτίβο των όπλων (τεύχεα) στην τ της Οδύσσειας γίνεται αρνητικό. Διατάζει ο Οδυσσεύς τον Τηλέμαχο να τα ξεκρεμάσουν απ' τον τοίχο της κεντρικής αίθουσας, ώστε να μην τα έχουν πρόχειρα οι μνηστήρες στην επερχόμενη αντιπαράθεση, και να τα κλειδώσουν σε μια αποθήκη.

Οπλισμός στην *Ιλιάδα*, αφοπλισμός στην *Οδύσσεια*. Οι γέροντες και οι γυναίκες της Τροίας στη Γ' της *Ιλιάδας* μετατρέπονται στη γ της *Οδύσσειας* στον έναν και μοναδικό γέρο βασιλιά των Αχαιών, τον Νέστορα, και την κόρη του Επικάστη που λούζει τον Τηλέμαχο. Το ίδιο ακροφωνικό γράμμα και θέμα σε άλλο πλαίσιο. Οι επιλογές αυτές έχουν ρητορική λειτουργία ως εξαιρετικά και ανάλογα θεματικά παραδείγματα και αποτελούν το νήμα που συνδέει τα δύο έπη αναφορικά, χωρίς να εμποδίζουν διόλου την ποιητική ανάπτυξή τους σε κάθε περίπτωση. Μάταια θα αναζητήσουμε κάτι τέτοιο σε άλλα έπη, ως πούμε της Αναγέννησης.

Αυτό, αν ζούσε, θα το καταλάβαινε πολύ καλά κυρίως ο Ελύτης, αυτός που εφάρμοσε συνειδητά έναν ανάλογο κώδικα στο *Άξιον Εστί*, με τη γλώσσα, τις μορφές και τις αναφορές στη θρησκευτική ποίηση, σε μια ακολουθία του τύπου εκκλησιαστικής λειτουργίας, όμως δίνοντάς της άλλο περιεχόμενο, ερωτικό, επαναστατικό και σύγχρονο. Ίσως μάλιστα και εμπνευσμένος υποσυνείδητα απ' την ανάγνωση του Ομήρου.

Αθήνα, Μάιος 2011

Η ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ ΕΧΕΙ ΗΛΙΚΙΑ 5.000 ΕΤΩΝ

Στο προηγούμενο άρθρο μου ασχολήθηκα με τους κώδικες που πολλοί ποιητές χρησιμοποίησαν για να δώσουν ένα «περιεχόμενο» στη μορφή της ποίησής τους. Αντίθετα με ό,τι νομίζουμε συνήθως, ότι το περιεχόμενο χρειάζεται μια μορφή.

Ας εξηγηθώ. Η τριαδική διαίρεση και η τετραπλή αλληγορία του Δάντη είναι το περιεχόμενο της *Θείας Κωμωδίας*. Είναι ο κανόνας που εμπνέει τη μορφή. Ο χωρισμός των προσώπων και των περιστάσεων σε ιστορικά, μυθικά, ηθικά και αναγωγικά ή υπερβατικά. Η κατηγοριοποίηση των αδικημάτων και των προσώπων, καθώς του Μάνφρεντ και του Βουονκόντι, που σώζονται την τελευταία στιγμή, όταν δέχονται τη θεία χάρη, επικαλούμενοι το όνομα της *Μαρίας της Θεοτόκου*, είναι ένας τεράστιος θεολογικός κώδικας που διατρέχει και τα τρία ποιήματα. Π.χ. ο Σατανάς στο τελευταίο Κάντο της «*Κόλασης*», το 24ο, είναι έξω από τον τριαδικό κανόνα, εφόσον ο καταραμένος άγγελος είναι και η πηγή

του κακού. Αντίθετα, το όρος του καθαρτηρίου, που πρέπει να ανέβουν οδυνηρά οι αποβάλλοντες τις αμαρτίες τους, έχει μια εφεύρεση που θα την ονόμαζα υπερρεαλιστική. Στα τοιχώματα του δρόμου στέλνονται κινούμενες εικόνες από σκηνές παραδειγματικές για τους αμαρτωλούς, να τους βοηθήσουν στην κάθαρσή τους. Είναι ένας τηλεοπτικός κινηματογράφος.

Τέτοιες λεπτομέρειες μπορεί να διαφύγουν της προσοχής του αναγνώστη αλλά έχουν τη σημασία τους στον κανόνα των αδικημάτων. Άλλα πρόσωπα κωδικοποιημένα στα πρόθυρα της «Κόλασης» είναι οι προ Χριστού γεννημένοι δίκαιοι ειδωλολάτρες, ποιητές, φιλόσοφοι, ιστορικοί, σε μια περιοχή που λέγεται Λίμπο, δηλαδή χώρος λησμονημένων, εφόσον μάλιστα τους Έλληνες δεν τους είχε γνωρίσει ακόμα ο Δάντης παρά μέσω του Βιργιλίου και άλλων Λατίνων συγγραφέων, που ανήκαν στην κατηγορία αυτή. Όσο για τον πρώτο κύκλο της «Κόλασης», εκεί τιμωρούνται οι αμαρτάνοντες από πάθος ερωτικό, όπως η μοιχαλίδα Φραντσέσκα και ο Πάολο. Εκεί όλα είναι ρευστά, εφόσον αυτό είναι το χαρακτηριστικό των παθών, και στριφογυρνάνε αέναα. Γι' αυτή την κατηγορία δείχνει μεγάλη εύνοια ο Δάντης, θύμα και αυτός του πάθους του για τη Βεατρίκη. Κάθε αμάρτημα λοιπόν ανήκει σ' έναν κώδικα και βρίσκεται στον ανάλογο κύκλο.

Ο αλφαβητικός κανόνας που εφαρμόζει ο Όμηρος είναι το ουσιαστικό περιεχόμενο των επών, γιατί υποβάλλει εφαρμόζοντας μια σειρά αξιών που διέπουν τον

αρχαϊκό πολιτισμό και όχι μόνο τον ελληνικό, αλλά και των Σουμερίων και των Βαβυλωνίων από το 3000 έως το 2500 π.Χ. Κατά τον Απολλιναίρ η πρώτη υπερρεαλιστική εφεύρεση είναι η ρόδα από τους Σουμερίους. Θα έλεγα ότι ακολουθεί η εφεύρεση του αριθμού μηδέν από τους Ινδούς, που άλλωστε μοιάζει με τη ρόδα. Το πρώτο υπερρεαλιστικό πρόβλημα είναι ο τετραγωνισμός του κύκλου (άλυτο). Η πρώτη υπερρεαλιστική χειρονομία είναι η κλοπή από τη θεά του έρωτα Ινάννα των ιερών πινακίδων των Με με ετερόκλητα αντικείμενα, που αποτελούν τα στοιχεία του κόσμου, από τον θεό της σοφίας και της θάλασσας, τον Ένκι, αφού τον μέθυσε. Η Ινάννα παραβαίνει το κατεστημένο των θεών με την πράξη της, τον δόλο της να προσεταιρισθεί αυτά που κρατούσαν οι θεοί κρυμμένα. Μετά την Ινάννα ο πιο υπερρεαλιστής θεός είναι ο Διόνυσος με τις αντιφατικές μανίες, την τρέλα που εμπνέει στους ανθρώπους. Οι θεοί είναι δημιουργήματα των ανθρώπων στους οποίους πιστεύουν. Και οι άνθρωποι τα δημιουργήματα αυτών των θεών. Το πρώτο υπερρεαλιστικό θεώρημα είναι του Ευκλείδη, ότι δύο παράλληλες συναντώνται στο άπειρο. Η πρώτη υπερρεαλιστική θεολογία είναι η εφεύρεση του δωδεκάθεου απ' τους Μυκηναίους ιερείς. Βλέπουμε όλους τους κλασικούς θεούς, προς έκπληξή μας, στις μυκηναϊκές πινακίδες. Η πρώτη υπερρεαλιστική ανακάλυψη της Φυσικής από τον Αρχιμήδη είναι ότι η μάζα του εκτοπιζόμενου νερού είναι ανάλογη με αυτήν του εμβαπτιζόμενου σώματος, όταν ο ίδιος ξεχείλισε την μπα-

νιέρα του. Το μήλο που πέφτει απ' τη μηλιά ενέπνευσε στον Νεύτωνα τον νόμο της βαρύτητας.

Ο Άγγλος μοναχός, εκκλησιαστικός συγγραφέας και ιστορικός Βέδας [Bede Venerabilis (672-735)], στην *Εκκλησιαστική Ιστορία* χρησιμοποίησε πρώτος την αρίθμηση 60 προ της γεννήσεως του Χριστού σε ιστορικό γεγονός, για την εισβολή του Ιουλίου Καίσαρα στη Βρετανία. Και έκτοτε η αρχαιότητα είναι παγωμένη σε μια κατερχόμενη κλίμακα έως το έτος ένα ή το μηδέν, που δεν το γνώριζε ακόμα ο Βέδας. Ενώ ο χρόνος ο δικός μας συνεχώς αυξάνεται προς τα εμπρός, της αρχαιότητας μειώνεται και αυξάνεται αντίστροφα προς τα πίσω. Η διχοτόμηση αυτή είναι και ιδεολογική ώστε να διαχωριστούν οι δυο θρησκείες. Άρα και ο χρόνος μας παράγεται από έναν αυθαίρετο κώδικα, που τον επιβάλαμε με την ισχύ του Δυτικού πολιτισμού. Από τη συγγραφή του *Έπους του Γκιλγκαμές* με κώδικα θρησκευτικό-ποιητικό πέρασαν περίπου 4.500 χρόνια. Λοιπόν, αν θέλω, μπορώ ν' αρχίσω να μετράω έναν ποιητικό χρόνο προσδιορίζοντάς τον περίπου από αποδόσεως των ιερών πινακίδων των Με της Ινάννα στην ανθρωπότητα, ώστε να γίνει πιο ευανάγνωστος ο Όμηρος. Και να συμπεριληφθεί το *Έπος του Γκιλγκαμές* για τις δομικές του συσχετίσεις, του ενός με το Αλφάβητο με τις ακροφωνικές λέξεις, του άλλου με το θρησκευτικό εορτολόγιο. Οι απροσδόκητες συσχετίσεις πάντοτε βοήθησαν τη σκέψη να ανακαλύψει νέες ιδέες, ακόμα και στην επιστήμη. Η πρόσφατη χαρτογράφηση του σύμπαντος έχει το σχήμα

ενός αυγού. Από ένα αυγό βγαίνει ο Πρωτογενής Φάνης στην Ορφική Κοσμολογία. Το σχήμα του αυγού δείχνει να είναι πρωτογενές.

Τα κακά και τα καλά συνυπάρχουν στις αρχαϊκές θρησκείες. Π.χ. ο δόλος είναι άσχημος και όμως τον προκαλούν οι θεοί, στη Ραψωδία Δέλτα της *Ιλιάδας*, και τον συνεχίζουν στην *Οδύσσεια*, με τον δόλο της Ειδοθέας, μιας θεάς, κόρης του δόλιου γέροντα Πρωτέα, που βοηθάει τον Μενέλαο να παγιδεύσει τον πατέρα της. Ο δόλος του Δούρειου Ίππου ήταν μέσα στο σχέδιο των θεών να καταστρέψουν την Τροία, εφόσον ο ίδιος ο Απόλλωνας την προδίδει, στέλνοντας δυο φίδια να πνίξουν τον μάντη Λαοκόωντα για να μην τους αποκαλύψει το μυστικό του Δούρειου Ίππου και τους Αχαιούς.

Ήταν μέρος του σχεδίου η «βουλή» του Δία να καταστρέψει την ηρωική γενιά των Ημίθεων, κατά παράκληση της Γαίας, γιατί την είχαν βαρύνει; Η ομορφιά της Ελένης δεν είναι έργο του Δία; Και η τρωτή δύναμη του Αχιλλέα, και το μήλο της Έριδος; Αυτά τα επεισόδια του μύθου ακολουθούν ένα σχέδιο και περιλαμβάνουν ό,τι έχει να προσφέρει η ηρωική γενεά των Ημίθεων. Πίσω από τους οργανωμένους μύθους των επών υπάρχει ο κώδικας της αρχαϊκής κοινωνίας. Πώς τα παίρνουμε αυτά ασυλλόγιστα και δεδομένα χωρίς ν' αναρωτηθούμε σε τι είδους πλαίσιο ανήκουν;

Για να καταλήξω, η Άλφα της *Ιλιάδας* πάντα μου έκανε την εντύπωση ότι πρόκειται για κάποιον αιώνιο Έλληνα που δεν μπορεί ποτέ να συμφωνήσει με κανέ-

ναν άλλον. Η διαμάχη του Αχιλλέα με τον Αγαμέμνονα, το πείσμα τους, το λεξιλόγιο που χρησιμοποιούν θυμίζουν τις αντεγκλήσεις στη Βουλή των Ελλήνων. Η σύγκρουση των αρίστων, η μια ατίμωση που φέρνει την άλλη, και τον λοιμό, και τελικά τη μεγάλη μάχη της Τροίας, όλα αυτά από δόλο των θεών που σχεδιάζουν την καταστροφή της γενεάς των Ημίθεων ηρώων και ηρωίδων. Μήπως οι σημερινοί μας επιτηρητές ΔΝΤ, ΕΚΤ, Κομισιόν, είναι οι θεοί, και εμείς συγκαλούμε αγορά, συνέλευση, όπου σαν άλλος Αχιλλέας ο Πρωθυπουργός φέρνει τον Κάλχα του, τον Ντομινίκ Στρος Καν, αλλά ο Αγαμέμνων, η Αντιπολίτευση αρνείται οι Ατρείδες να δεχθούν τα μέτρα που επιβάλλουν οι θεοί και απειλεί να αρπάξει την έκπτωτη δραχμή απ' το κιβούρι της, τη Βρυσήδα, ενώ του ξεφεύγει η Χρυσήδα, το Ευρώ, πίσω στον πατέρα της τον Χρύση, την Ευρωζώνη στο εξωτερικό. Οι καταθέσεις των πλουσίων φέρονται όπως το στράτευμα στη Βήτα της *Ιλιάδας* φεύγοντας απ' τη μάχη της αποπληρωμής κι επιστρέφοντας στα πλοία με τα (άπειρα άποινα) λύτρα της αναδιάρθρωσης του χρέους να επικρέμονται, όπως η σπάθη του Δαμοκλέους, ως την Άλωση της Τροίας. Επεμβαίνει η Θέτις στον Δία, και η Αθηνά με τη θετή της κόρη, ή προσωποποίηση, την Αριστερά, ενώ ο Νέστωρ, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, προσπαθεί να εξομαλύνει τα πράγματα. Στο μπέρδεμα αυτό η *Ιλιάδα* επικυρώνει την ανάλυση του Ελίας Κανέτι, στο βιβλίο του *Μάζες και Εξουσία*, ως κοινωνική παθολογία, με πυρετούς, παραληρήματα, εκρήξεις, θρη-

Ἡ ΤΟΥ ΥΨΟΥΣ Ἡ ΤΟΥ ΒΑΘΟΥΣ

σκευτικές εξάρσεις, επαναστάσεις, δικτατορίες (πολύχρονη κωματώδη κατάσταση και καταπτώσεις, οικονομικές κρίσεις και υφέσεις), βιβλίο που του εξασφάλισε το Βραβείο Νομπέλ.

Αθήνα, Ιούνιος 2011

ΠΕΡΙ ΣΚΟΤΕΙΝΟΤΗΤΑΣ

Ίσως η πιο σκοτεινή εθνότητα στην Ευρώπη είναι οι Έλληνες, μάλιστα σε αυτή τη χώρα με το περισσότερο φως. Οι Έλληνες από αρχαιοτάτων χρόνων έχουν μάθει να κρύβονται. Οι Σπαρτιάτες είχαν την Κρυπτεία των νεαρών στη φύση, οι Αθηναίοι είχαν τα Μυστήρια της Ελευσίνας, που ήταν άκρως απόρρητα.

Στη Βόρειο Ελλάδα τελούνταν τα Μυστήρια των Καβείρων. Για να αναφερθούν σε αυτά οι τραγωδοί έπρεπε να κάνουν πλάγιους υπαινιγμούς με κίνδυνο της ζωής τους. Υπήρχαν και θέματα-ταμπού, που αντίκρισε ο Πλάτωνας, όπως οι αναφορές σ' ένα θεοκρατικό καθεστώς όπως των Μυκηνών, που είχε καταργηθεί, στην Πολιτεία, με πλάγιους υπαινιγμούς. Κάτι τέτοιο πλήρωσε και ο Σωκράτης, με το να φέρνει «καινά δαιμόνια» – διαβάστε «αρχαιότερα». Τα μυστήρια και τα Μαντεία επίσης ήταν πολύ αινιγματικά και συνεχίστηκαν ίσαμε τον 5ο αιώνα. Μέχρι τον Γνωστικισμό υπήρχαν μήσεις κατά άτομο, που τις κατήργησε ο χριστιανισμός, εξίσου πλά-

γιος, καθώς κρυβόταν τα πρώτα χρόνια με το ΙΧΘΥΣ ως σύμβολο. Τα αντικατέστησε το κατηχητικό. Υπήρχαν η λατρεία της Ίσιδας και ο Ερμητισμός, καθώς και η Αλχημεία. Ακόμα και σήμερα κρυβόμαστε καμιά φορά εμφανώς πίσω από το δάχτυλό μας. Κατά τον Αριστοφάνη οι επικοί ποιητές είχαν τα μυστικά τους. Σήμερα καμιά υπόθεση δεν διαλευκαίνεται. Τα νήματα των σκανδάλων χάνονται στο έρεβος. Απ' τον Λυκόφρονα μέχρι σήμερα, οι ποιητές μας καλλιέργησαν τη σκοτεινότητα και τον υπαινιγμό. Ήδη ο Πίνδαρος είναι τελείως ερμητικός. Οι πρώτοι μας ποιητές, όπως ο Σολωμός, ο Κάλβος, ο Καβάφης, ήταν υπαινικτικοί. Μέχρι τον ερμητικό Σικελιανό και τον σκοτεινό Σεφέρη. Επίσης τα δημοτικά μας τραγούδια είναι υπαινικτικά και πλάγια στις αναφορές τους. Οι Διονυσιακοί και οι Ορφικοί ήταν κατεξοχήν σκοτεινοί, και έφτασαν μέχρι τον Μυστικό Δείπνο και τις Παραβολές του Χριστού. Η λογοκρατούμενη Ελλάδα του Αριστοτέλη χλωμιάζει μπροστά στο πλήθος αυτό του σκότους. Τι πιο σκοτεινό απ' τις μαινάδες; Οι Έλληνες πλέουν μέσα στο παράλογο και το παραλήρημα. Ο Έ. Ρ. Ντοντς, καθηγητής της Οξφόρδης, το ανέλυσε σε ολόκληρο βιβλίο. [Βλ. *Οι Έλληνες και το παράλογο*, μτφρ. Γιώργης Γιατρομανωλάκης, Εκδόσεις Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1996.]

Οι σημερινοί Έλληνες έχουν πολλά τέτοια στοιχεία, κυρίως την τάση να κρύβονται και να τους αρέσουν... τα μυστικά. Κρυφίνους, μυστικοπαθείς, κρύβονται και από τον εαυτό τους ακόμα. Και ο καλύτερος τρόπος να κρυ-

φτεῖς εἶναι να λες πως εἶσαι ο Κανέννας. Ὅπως εἶπε στον Κύκλωπα ο αείμνηστος πολυμήχανος Οδυσσεάς. Ὅμως αμέσως μόλις περάσει ο κίνδυνος, εμφανίζεται ο Κάποιος, που εἶναι το αντίβαρο του Κανενός. Ἐτσι προκαλεῖ τον Κύκλωπα ο Δυσσεάς μας, μόλις το πλοῖο του βρίσκεται σε απόσταση ἀπ' τη στεριά ἀλλά ὄχι και σε απόσταση ρίψεως μίας ογκώδους πέτρας. Ευτυχῶς ο Κύκλωπας εἶναι τυφλός και ο βράχος που ρίχνει ἀστοχεῖ, ἀλλά λίγο ἔλειψε να πληρώσει την κομπορρημοσύνη του ο Κάποιος πλέον και φημισμένος Οδυσσεάς Λαερτιάδης, ο κατακτητῆς της Τροίας με δόλο, με τον Δούρειο Ἴππο. Πονηρός μεν ἀλλά και παράτολμος. Κάθε Ἕλληνας, λοιπόν, σημερινός, που κρύβεται πίσω ἀπό τον Κανένα του, εἶναι κάποιος ὡς Ἕλληνας και μόνο ἀπό γεννησιμιού του. Εἶναι ἀπόγονος του Οδυσσεά, κατὰ προτίμηση. Ἀλλά θα το κρύψει ἀπό τους Κύκλωπες που ρημάζουν τη χώρα του, Ρωμαίους, Πέρσες, Ἀραβες, Ἄγγλους, Φράγκους, Ἰταλούς και Καταλανούς, Τούρκους, Γερμανούς και Σλάβους. Ἀλλά και ἀπό τους ἄλλους Ἕλληνες προστατεύεται, βγαίνοντας πάντα στους δρόμους ἀρματωμένος σαν τον Δον Κιχώτη, ὅπως μας λέει ο Θουκυδίδης, ἀπό τον φόβο των Ἄλλων. Ἀρματωμένος ὁμως σήμερα με τι; Με τον εαυτό του βέβαια. Αὐτόν τον Κανένα και τον Κάποιον τον κληρονόμησαν και οι φίλοι μας στη Δύση και την Ανατολή, στη φιλοσοφία, την ψυχολογία και την αισθητική τους. Ὡς μηδενισμό και εγωπάθεια. Κακό δῶρο και φαρμακωμένο, ὅπως το Timeo danaos et dona ferentes.

Όμως ας δούμε λιγάκι πού πήγαν αυτός ο Κάποιος και ο Κανένας. Θα τους βρούμε στους Μυστικούς του Μεσαίωνα, σε κάποιους όπως στον Κίρχεγκαρντ, στον Ντοστογιέφσκι, στον Κάφκα, όπου συναντώνται Κάποιοι με τον Κανένα, ακόμα και στον Νίτσε, στον Σαίξπηρ, στον Δάντη, στον Μέλβιλ, στην Έμιλι Ντίκινσον, στην Έμιλι Μπροντέ... στους κωμικούς, στον Λουκιανό, στον Ιονέσκο και στον Μπέκετ. Στη μεταφυσική της Ύπαρξης. Εκεί όπου η αμφιβολία κρατάει τα σκήπτρα της Ημέρας όπως στη διαλεκτική του Σωκράτη, καταλήγοντας στην Απορία, και στο Άπειρο της αιωνιότητας. Μεγάλα λόγια αλλά και μεγάλες σκέψεις για καθετί καινούργιο.

Αθήνα, Ιανουάριος 2011

Είναι γνωστό ότι οι Έλληνες ως λαός συνήθως αναδεικνύονται καλύτερα στις έκτακτες περιστάσεις, όπως και στην αρχαιότητα: Περσικοί Πόλεμοι, εναντίον των Καρχηδονίων στη Σικελία, του ύψους· του βάθους ο Πελοποννησιακός Πόλεμος· η κατάκτηση του Μεγαλέξανδρου, του ύψους· του βάθους οι επίγονοι ανάμεσά τους. Εικοσιένα του ύψους, οι εμφύλιοι του βάθους. Ο κατάλογος είναι μακρύς – και πάντοτε σε σχέση με τους ξένους, εχθρούς, βαρβάρους ή μεταξύ μας θα συνεχιστεί η ίδια εικόνα

κατά μήκος της Ιστορίας μας. Ποια είναι τα μυστηριώδη κίνητρα αυτού του μηχανισμού; Τα άρθρα, γραμμένα σε μια εποχή μεγάλης ταπείνωσης, ηθικής, οικονομικής, πολιτιστικής και πολιτικής, με αναπάντεχα φαινόμενα, αντιμετωπίζουν την κατάσταση με την ειρωνεία, τον σαρκασμό, την ψύχραιμη κριτική ή το φανταστικό παιχνίδι, που είναι ίσως η καλύτερη άμυνα και αντεπίθεση σε μια δύσκολη έως τραγική περίσταση, με σκοπό να ανεβάσει το ηθικό και να εκμηδενίσει τα στερεότυπα εναντίον του Έθνους που τόσο άδικα δοκιμάζεται σκληρά.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

ΤΑΤΟΪΟΥ 121, 144 52 ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΑΤΤΙΚΗΣ

ΤΗΛ.: 210 28 04 800 • FAX: 210 28 19 550

www.psichogios.gr • e-mail: info@psichogios.gr

ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ: 14175